

Історія заснування містечка Браїлів та його перші роки існування

Розповідається про заснування містечка Браїлова (Жмеринського р-ну, Вінницької області), його власників та судові суперечки із сусідніми землевласниками щодо правомірності розбудови на спірній території.

Ключові слова: Вінниччина, Брацлавщина, Браїлів, містечко, Бокії Печиховські, Гостські.

Николай Смирнов. История основания местечка Браилов и первые годы его существования

Рассказывается об основании местечка Браилова (Жмеринского р-ну, Винницкой об.), его владельцев и судебных распрей с соседними землевладельцами насчет строительства на спорной территории.

Ключевые слова: Винничина, Брацлавщина, Браилов, местечко, Боики, Печеховские, Гостские.

Mykola Smirnov. Establishment of town Brailiv and its first years of existence

The article describes the establishment of town of Brailiv Zhmerinka district, Vinnitsa region, its owners and legal disputes with neighboring landowners about the legality of building on the disputed territory.

Keywords: Vinnitsa region, Bratslavschina, Brailiv, Bokii, Pechehovstski, Gostski.

Містечко Браїлів, з посеред небагатьох населених пунктів Східного Поділля, починаючи від свого заснування зуміло не лише втриматись на історичній карті України, але й по сьогодні залишатись надзвичайно привабливим населеним пунктом для туристів та краєзнавців. Рання історія містечка в достатній мірі залишається недослідженою, що і стало причиною поглибленого вивчення питання часу і місця заснування Браїлова та ідентифікації його перших власників.

При написанні даної статті автор використовував документи Центрального державного історичного архіву у місті Києві, в яких зберігається розмежувальний акт Браїлівських земель із сусідніми поселеннями 1608 р. [1]. В ньому вказані тодішні топографічні назви околиць містечка, що дає можливість окреслити його територію. Основним джерелом інформації досліджуваного періоду залишається багатомжна праця кінці XIX ст. «Польща в XVI ст. під поглядом географічно-статистичним». Відомості про Браїлів вміщують IX–XI томи під редакцією Олександра Габлюновського [2]. Важливе значення має десятий том в якому зібрана частина справ з Люблінського коронного трибуналу. В ньому точно вказується час заснування містечка, його власники та висвітлені проблеми які виникли із сусідніми землями, щодо спірної території на якій розмістилося поселення.

М.Крикун у збірнику своїх статей «Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях» [3] згадував Браїлів у контексті судових процесів, які точились в кінці XVI ст. між Брацлавськими землями. Зокрема ми знаходимо факти із біографії тодішнього власника містечка Яна Бокія Печиховського. Відомості, щодо переходу у спадок Браїлова від одних власників до інших вміщуються в збірнику «Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 р.» [4]. Зокрема, в ньому знаходиться заповіт колишньої власниці містечка П.Чешейківни. Листи про намагання відібрати Браїлів підкоморієм Л.Пісочинським та протидії цьому тодішнім управляючим містечка Ф.Звенигородцем.

Необхідно звернути увагу на публікації О.Петренка [5], які хоч і не вирізняються великими об'ємами інформації по даній проблемі, але вміщують в собі велику кількість фактичного матеріалу.

У монографії Н.Яковенко [6], присвяченій українській шляхті XIV–XVI ст., висвітлені біографічні аспекти життя Я.Бокія та причини колонізації Брацлавщини волинськими землевласниками.

Історія заснування Браїлова невіддільно пов'язана з геополітичними перетвореннями на правобережній Україні в XVI ст. Люблінський сейм 1 липня 1569 р. затвердив унійний акт про утворення нової конфедерації держави Речі Посполитої у складі Польського королівства та Великого князівства Литовського. Однією з умов збереження суверенності Литовської держави стало передача під польську корону території Підляшшя, Волині, Київщини та Східного Поділля (Брацлавщини). Після об'єднання двох держав шляхта, приваблювана перспективою служби на княжих дворах, новими маєтками та посадами розпочала міграцію з Галичини на Волині а звідти в Київське та Брацлавське воєводства [7, с.199–201].

Представниками таких шляхетських родин були Бокії Печиховські. Засновником впливового волинського роду Бокіїв був військовий-шляхтич Бокій Смоленщанин, який рятує від репресій московського царя Івана IV та політичних усклад-

нень часів Смути, на початку XVI ст. переселився на територію Великого князівства Литовського [6, с.267]. На службі у князя набув село Печехови, в Луцькому повіті, назва якого за тогочасною традицією використовувалась як прізвиставка до імені. Його син Федір Бокій Печиховський в 1545 р., одружившись на Брацлавській шляхтянці Полонії Цішейківній, отримав у посаг села Махнівку та Сьомаки [2, с.626]. З цього часу Брацлавська гілка Бокіїв у деяких джерелах уже згадується як Бокії Махновецькі.

Син Федора Ян (Іван) у 1581 р. став підкоморієм межового суду Брацлавського воєводства, а уже наступного року виїхав до Волинського воєводства і до самої смерті в 1597 р. займав посаду Володимирського підкоморія [6, с.267]. Не дивлячись на високу посаду, яку Ян Бокій займав у іншому воєводстві, він разом із сім'єю постійно проживав у своєму маєтку Махнівці Брацлавського воєводства [3, с.149].

У 1594 р. Пелагія Печиховська, дружина Яна Бокія Печиховського, на урочищі Ланеві, над річкою Ольшанкою заснувала містечко і назвала його Браїловом [2, с.393]. Частково містечко почали заселяти з вотчин Махнівки та Сьомаків, а в кінці XVI ст. в Браїлів переселилося ряд сімей з Галичини [2, с.130].

Землі, на яких розмішалось поселення, були спірними, тому співвласники села Демидівці (сучасна – Демидівка), Семен і Богдан Ободенські та Григорій і Ян Цурковські, виступили проти заселення містечка, яке знаходилося на спірній території [2, с.393]. Справа в тому, що Семену Ободенському разом з його братом Богданом 16 листопада 1580 р. був виданий королівський привілей на згорілі у Вінницькому замку попередні привілеї на висулені та куплені батьківські і материнські маєтності в Брацлавському і Київському повітах [8, с.52]. Тому, можливо, брати Ободенські вважали Браїлів або територію, на якій він розмістився, своєю власністю і розцінили розбудову його П.Печиховською як захоплення їхньої землі, яка ще раніше за згорілими привілеями була закріплена за батьками.

Намагаючись перешкодити заселенню Браїлова, Ободенські разом з Цурковськими порушили проти П.Печиховської судову справу у Люблінському трибуналі, який в той час був головною апеляційною установою для воєводств Правобережної України. У кількох декретах цього трибуналу за 1596 р. Браїлів уже згадується як існуюче містечко. Зокрема, у ряді декретів йдеться про пограбування Богданом Ободенським браїлівського міщанина. В іншому, обвинувачування було висунуто Семену Ободенському в тому, що він наслав на містечко свого урядника і наказав, погрожуючи смертю, залякати браїлівського вїята Василя Солому (в 1598 р. комірник Брацлавського воєводства) [2, с.398].

Постійні наїзди слуг С.Ободенського на містечко та захоплення деяких маєтностей Я.Бокія зумовили останнього подати на кривдника позов до гродського суду. Дане питання повинно було розглядатись в 1596 р. на Святотроїцьких рочках (судова сесія), але не бажаючи відповідати на суді, С.Ободенський, який перебував на посаді земського судді 1590–1609 рр., не з'явився на засідання і тим самим повністю зірвав рочки [3, с.52–53].

Після смерті Яна Бокія в 1597 р. усі його маєтності в Брацлавському воєводстві перейшли у володіння матері – Полонії Чешейківни. А уже наступного року порушили чергову судову справу між новим власником містечка та Ободенськими й Цурковськими в зв'язку з тим, що останні в котрий раз намагались відібрати Браїлів [2, с.409]. Відчуваючи, що на управління рядом сіл та досить проблемного містечка не вистає здоров'я, П.Чешейківна вирішила скласти заповіт і передати усі свої права на власність двом племінникам Ярофію і Гаврилові Гостським. 20 лютого 1598 р. П.Чешейківна в селі Махнівцях збрала всіх урядників із своїх сіл Махнівець, Сьомаків, Боківець, Новоселиці та містечка Браїлова, а також запросила возного Брацлавського воєводства Войтеха Качку та двох шляхтичів. На цьому зібранні вона виголосила, що усі вищезазнані маєтності із населенням, господарствами та землями переходять у власність її племінникам Гостським. Також зазначила, щоб усі старости слухались та корились волі новим власникам як її самої [4, с.699].

П.Чешейківна після оголошення свого розпорядження того ж таки 1598 р. померла. В скрині небіжчиці знайшли заповіт, який вписали до Вінницької гродської книги. В ньому, серед іншого, йшлося про те, що П.Чешейківна всі свої маєтності в Брацлавському воєводстві – села Махнівці, Сьомаківці, Бокіївці, Новоселиці та містечко Браїлів передає у спадок племінникам Ярофію та Гаврилу Гостським. Їхні родичі: Василь, Роман, Андрій Григоровичі та Марина Григорівна Орловська також мали право на частку, але за умови, якщо вони сплатять частину коштів, записаних за цими маєтками, які становили 20 тис. злотих [4, с.707–709]. Забігаючи наперед, слід зазначити, що в 1604 р. до луцької гродської книги був зроблений запис, в якому говорилось про те, що в зв'язку із відсутністю коштів усі вище зазначені родичі відмовились від своїх прав на викуп і, таким чином, брати

Гостські стали безумовними власниками всіх Брацлавських маєтностей П.Чешейківни [8,с.878].

Почувши про заповіт небіжчиці, Лаврін Пісочинський (підкоморій Брацлавський 1583–1600 рр.) на Святомихайлівських роках Вінницького земського суду просив видати йому копію тестаменту (заповіту). Після того, як суд заявив, що ніякого подібного документу у земських книгах не виявлено, Л.Пісочинський висловив свою претензію на спадок П.Чешейківни. Тому 20 жовтня 1598 р. за дорученням старости Юрія Струса до спірних маєтностей був відправлений возний Андрій Трембицький у супроводі двох шляхтичів–свідків для того, щоб розпитати, кому вони належать по смерті колишньої власниці. Прибувши до Браїлова, шляхтичі зустрілись із тамтешнім урядником Федором Козаком Звенигородцем. На їхні запитання, кому належить містечко він відповів що братам Гостським. А Трембицький заявив, що він на вимогу Л.Пісочинського, хоче переписати всіх людей, тварин, нерухоме та рухоме майно і ув'язати все за останнім. Ф.Звенигородець виступив проти таких дій і зазначив, що з усіма питаннями потрібно звертатись до Гостських. Така ж сама ситуація відбулась у всіх інших селах [4,с.712–713].

У 1604 р. Ободенські й Цурковські ще раз заводили судову справу щодо Браїлова, але знову нічого не домоглися. Врешті, брати Гостські зуміли дійти згоди з власниками Демидівців. Вони сплатили їм за спільні урочища Ланів та Мартинець, на яких розбудовувався Браїлів, 3 000 злотих [2,с.545]. Взамін Ободенські і Цурковські на «вічні часи» відмовилися від своїх домагань на вказані землі, що було засвідчено у декреті Люблінського трибуналу від 9 липня 1608 р.

1 жовтня 1608 р. відбулося розмежування земель Гостських та співвласників Демидівців. Провів його підкоморій (суддя межового суду) Брацлавський Тихін Шушкевич в присутності обох зацікавлених сторін та за їх обоюсторонньою згодою. Межа Браїлівських земель мала такий словесний опис: «Почавши від п'яти (стикання) трьох земель, махновської, демидівської і пултівської, п'ятою прилеглої, на ріг лісу Судакового, до урочища Романового дуба, не далеко старої дороги, яка йде від Махнівців до Демидівців, далі повз тією ж дорогою, Судаковим лісом, до перехрестя доріг, яка йде з міста Браїлова до села Чортівців, з відти просто дорогою Чортівською йдучи до Браїлова, попід Судаків ліс, потім долиною аж до річки Рів, нижче криниці, що називається кам'яною, а річку перейшовши до гостинця красноставського з Браїлова до Красного ставу. Від того праворуч на доріжку, яка йде з Демидівців до пасіки Логвинівської і далі до долини, званої Волів, залишаючи Логвинівську пасіку зліва, через Чорні Лози в ліс на горі долини Митківської. Далі, пройшовши через дві долини, – Глибоку і Суху, до дороги Шаргородської, а потім вправо до річки Шумоски нижче ставка Кайкова. Від річки Шумоски знову на дорогу Шаргородську, і тією дорогою йдучи до рогу Кучманського лісу і тут, поблизу криниці, зійшлися землі махновські, демидівські і дзядівські» [1,арк.4–5].

Впродовж усієї межі насипали 132 межових знаки (копці). Після законного оформлення поземельні суперечки між власниками Браїлова та Демидівців припинились і в подальшому вже не відновлювались.

У відмежувальному акті 1608 р. згадується Кучманський ліс. Назва його походить від дороги, яка проходила біля Браїлова і носила назву Кучманського шляху. Ним робили свої набіги на Брацлавщину татари. Постійна небезпека нападу змушувала на початку XVII ст. зосереджуватися навколо Браїлова загони особливої міліції – «лісовчиків», які формувалися з жителів навколишніх поселень [5,с.3].

У 1609 р. брати Ярофій та Гаврило Гостські продали Браїлів разом із Махнівцями і Сьомаками за 20 000 злотих брацлавському воєводі Яну Миколайовичу Потоцькому [2,с.545].

Таким чином, українські шляхтичі Бокії Печихвостські, як засновники, а згодом Гостські, як спадкоємці зуміли в повній мірі відстояти права на Браїлів. Завдяки судовій тяганині, яка точилась навколо Браїлова на рубежі XVI–XVII ст., збереглося достатньо матеріалів для ідентифікації часу заснування містечка та його первісного розташування. В подальшому із врегулюванням спірних питань відклався набагато менший масив документів, що вплинуло на висвітлення історичних подій.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф.49. – Оп.1. – Спр.945. – 41 арк.
2. Polska XVI wieku pod względem geograficzno–statucznym. T.X. Ziemia Ruskie. Ukraina (Kijow–Braclaw). Dział II–gi. Opisane przez Aleksandra Gablonowskiego. – Warszawa: 1894. – 654 s.
3. Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали / М.Крикун – Львів, Видавництво Українського Католицького Університету, 2008. – 412 с.

4. Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років: Збірник документів / Упорядники М.Крикун, О.Піддубняк. Вступ М.Крикун. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка. – 1217 с.

5. Петренко О. Браїлівські старожитності // Нові горизонти. – 1995. – 12 липня. – С.3.

6. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге, переглянуте і виправлене. – К.: Критика, 2008. – 472 с.

7. Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. Друге видання, перероблене та розширене / Н.Яковенко. – К.: Критика, 2005. – 584 с.

8. Дан О.Ю. Козацтво Брацлавщини у боротьбі за свободу і незалежність (1648–1676) / О.Ю. Дан. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – 288 с.